

KITEKINTÉS

A MAGYARORSZÁGI FORRÁSKIADÁS HIÁNPÓTLÓ VÁLLALKOZÁSA (A készülő Anjou-kori Oklevéltárról)

A magyarországi történettudomány nagyszabású vállalkozásának irányításával bízta meg a Tudományos Akadémia Kristó Gyula professzort, a JATE BTK Középkori Magyar Történeti Tanszékének vezetőjét. Kristó professzornak és munkatársainak az elkövetkező másfél évtized során el kell készíteniük az Anjou-kor oklevéltanyagának regesztaszerű kivonatolását, ennek sajtó alá rendezését. E munkálatokról beszélgettünk Kristó Gyulával.

"AETAS" – Professzor ur! Mi az oka annak, hogy Magyarországon az utóbbi időben ritkán jelennek meg forráskiadványok? Vannak-e ennek tudománypolitikai okai vagy esetleg a megfelelő személyi háttér hiányzik?

KRISTÓ GYULA – Az talán túlzás, hogy Magyarországon nem foglalkoznak forráskiadással, mert hiszen – ha ritkán és elvétve is –, de jelennek meg forráskiadványok. Tény és való, hogy nem olyan mértékben és nem olyan intenzitással folynak a források feltárásával kapcsolatos munkák, amint az kívánatos lenne. A forráskiadás ellanyhulása Magyarországon sok évtizedes "tervszerű" érdekeltséghiány eredménye. A 20. század első felében a szellem-történeti irány érvényre jutásával nem volt igazán érdekeltség a mélyben rejtőző tényanyag feltárásra. A korai marxista történetírás, azt kell mondanom: szükségszerűen, megelégedett a fejtetejére állított, de már ismert tények talpra állításával. Ekkor sem volt érdekeltség a forráskiadás intenzív beindítására, helyenként és esetenként folytatására. Hozzájárult ehhez az a körülmény is, hogy a tudományos minősítés a történettudományban kifejezetten nem honorálta a forráskiadó tevékenységet. Olyan belső szabályzatok készültek és váltak ismertté a szakmában, hogy tudományos minősítést csak "alkotó" munkával, történeti folyamatok elemzésével, de nem forráskiadással lehet szerezni. Ez – tudományos minősítésre orientált rendszerünkben – olyan ellenérzést váltott ki a forráskiadással szemben, amelynek még nagyon sokáig érezzük a hatását. Végezetül nem szabad azt sem elfelejteni, hogy a forráskiadás – részint ezekkel összefüggésben, részint ezektől függetlenül –, veszített presztízséből. Divattá vált a kevés forrásra épülő "magasröptű" elméleteket többre becsülni, mint a derekas forráskutatást. Valahogy eluralkodott egy olyan szemlélet, hogy a hangyák forrásokat adnak ki, a sasok

pedig szárnyalnak, könyveket, monográfiákat, magasröptű történelmi esszékét írnak. Ehhez természetesen hozzájárult az egyre inkább sikerorientált könyvkiadásunk is, mely igen gyakran, igen nagy példányszámban adott közre olyan történelmi munkákat, melyek igen hézagos forrásanyagra épültek, és önálló forrásfeltárás híján készültek. Nem adott teret elkészült forráskiadványoknak sem és nem adott megbízásokat új forráskiadványok elkészítésére. Azt is el kell mondani, hogy a tartós, évtizedeken át jelen lévő ellenérdekeltség a forráskiadással kapcsolatban azt eredményezte, hogy káderanyag sem áll rendelkezésre minden területen egyforma mértékben e nagyon elhanyagolt területen. Hiszen ez bizonyos speciális ismereteket, a forrás nyelvtől függően sajátos nyelvtudást, az anyaghoz való hozzáférést jelent. És ez nincs minden esetben biztosítva.

"A." – Hazánkban egyre kevesebb pénz jut a tudományra. Mivel magyarázható, hogy erre a vállalkozásra mégis jutott?

K. Gy. – Valóban, Magyarországon a tudományra viszonylag kevés pénz jut. Ez a szó kettős értelmében is igaz. Egyrészt igaz abban az értelemben, hogy mi, akik a tudományt műveljük, azt hisszük: sosincs elég pénz. Bármennyi is lenne, mindig a hiányt emlegetnénk. Hiszen a világ könyvtermése, folyóiratkiadása olyan ütemben gazdagodik, és sajnos a gazdagodással egyidőben drágul is, hogy ezt nyomon követni lehetetlen.

Másrészt viszont van egy olyan valóságos érzésünk is, hogy nem csupán a feneketlen, mérhetetlen étvágyunk miatt, hanem objektíve is igen kevés a pénz. Hogy most mégis van pénz a forráskiadásra általában, és ezen belül konkrétan az Anjou-kori Oklevéltárra, annak, azt hiszem, az a magyarázata, hogy az elmúlt néhány évben szemléletbeli változások körvonalai rajzolódtak ki. A magyar történettudomány irányító szervei és személyiségei rádöbbenek arra, hogy roppant nagy lemaradásban vagyunk, akárcsak a középkor vonatkozásában is, a szomszédos országokkal szemben. Ez a magyar középkor kutatás jó hagyományaihoz méltatlan. A szomszédos országok valamennyiében igen intenzív forráskiadó tevékenység folyt az elmúlt évtizedekben, és folyik lényegében ma is. Csak néhány példa ennek illusztrálására.

A Codex Diplomaticus et Epistolaris Slovaciae első kötete, amely 1235-ig ment az anyag tárgyalásában, 1971-ben jelent meg. A napokban vehettük kézbe ennek a sorozatnak a második kötetét. Beindult a Szlovák Oklevéltár Anjou-kori regesztáriumának sorozata is az első kötettel. Évtizedek óta folyik a Burgenlandi Okmánytár publikálása. Ez 1955-ben kezdődött el, és harminc év alatt négy kötet jelent meg. Már a 20. század elején elkezdődött a horvátok Smiciklas nevével fémjelzett nagy vállalkozása, a Délszláv Oklevéltár kiadása, amely 1934-ig tucatnál több kötetet eredményezett. Néhány évtizednyi szünet

után az 1960-70-es években újabb kötetek jelentek meg ennek a vállalkozásnak, s jelenleg az Anjou-kor végénél tartanak. Ami a romániai középkorra vonatkozó oklevélpublikációkat illeti, meg kell említeni egyfelől a Documenta Romaniae Historica című kiadványt, amely éppen a 14. század vonatkozásában eredményezett az utóbbi években újabb köteteket. Másfelől az erdélyi szászok a múlt század végén beindult és napjainkban is folytatódó sorozata érdemel említést. Ez immár a hatodik kötetnél tart és a 15. századig jutott el az anyag kezdetektől való publikálásában.

Én azt hiszem, hogy ez csupa intő jel arra nézvést, hogy Magyarország mennyire elmaradt a középkorra és kiváltképp a 14. századra vonatkozó forráspublikációban. Ez már nemzetközi összehasonlításban is tarthatatlan volt. Ugyanakkor szubjektív szempontból is a 24. órában vagyunk. Talán most még sikerül összegyűjteni egy olyan, középkori okleveleket elolvasni és megérteni tudó garnitúrát, részint idősebb, részint tehetséges fiatalok közreműködésével, akik, ha ezt föl vállalják és ügyüknek tekintik, talán nemcsak elindulhat, hanem befejezéséhez is juthat a mi Anjou-kori Oklevéltárunk.

"A" – A magyar történeti kutatásokban az Anjou-kor méltánytalanul háttérbe szorult. Mi ennek az oka?

K. Gy. – Hogy az Anjou-kor a magyar történeti kutatásokban miért szorult háttérbe, ennek hosszú historikuma van. Azt gondolom, hogy a gyöke-
rek mélyre, a 19. századra nyúlnak vissza. Ekkor ugyanis az Anjou-kor egyszer-
rűen beiktatódott két nemzeti korszak közé. Egy nemzeti Árpád-kor és
nemzeti Hunyadi-kor közé került, és a kutatások elhanyagoltsága ezzel is
magyarázható. Persze ennél többről van szó. Talán az is közrejátszott ebben,
hogy az Árpád-kor a maga sokszínű, a kezdetek minden izgalmát is magában
hordozó problematikájával, valamint a Hunyadi-kor a maga sajátos, Magyar-
országot európai hatalommá tevő és birodalmi koncepciókat is melengető
elképzelésével, túl a nemzeti szempontokon, történészi szempontból is jobban
vonzotta a kutatókat. Hozzájárult az Anjou-kor háttérbe szorulásához az is,
hogy a 19–20. század fordulóján úgyszólván egyetlen személy hitbizományává
vált ennek e kornak a kutatása. Mi is nagyon sokat köszönhetünk Pór Antal-
nak, főleg politikatörténeti vonatkozásban. Így mára az Anjou-kor egyike a
magyar történeti korszakok közül a leginkább elhanyagoltaknak és legkevésbé
kutatottaknak. Éppen ez volt az oka annak, hogy hozzáfogtunk az Anjou-kori
Oklevéltár munkálataihoz.

"A." – A történészek körében milyen reakciót váltott ki a vállalkozás híre?

K. Gy. – Örömmel mondhatom, hogy a szakma nem idegenkedik az Anjou-kori Oklevéltártól. Nem érzek olyanfajta idegenkedést, hogy ez

Szegedről indult elgondolás, és bizonyos szempontból szegediek játszanak benne főszerepet. Nagyon tekintélyes fővárosi és külföldön élő magyar kutatók álltak be az Anjou-kori Oklevéltár kutatóinak és vezetőinek sorába. Azt hiszem, hogy ezt csak szegedi erőből nem is lehetne megoldani. Hiszen elég csak arra emlékeztetni, hogy az Országos Levéltár Budapesten van és az anyag nagyrészt eredetiben és egy kisebbik részét fénymásolatban ott őrzik. Így tehát nekünk az Országos Levéltárral való kapcsolatunk a munka egésze szempontjából létkérdés.

"A." – Mennyi időt vesznek igénybe az Oklevéltár munkálatai, az előkészítéstől az utolsó kötet megjelenéséig?

K. Gy. – A munkálatok – némi előkészítés után – 1983-ban kezdődtek. 1983 és 1985 között a könyvészeti illetve periodikai, tehát a folyóiratanyag átnézése, regesztázása folyt. Annak feltérképezése történt meg ekkor, hogy a könyvészeti forrásokban milyen Anjou-kori oklevelek vannak kiadva. Azt vizsgáltuk, hogy milyen a kiadott és kiadatlan oklevelek egymáshoz való aránya. Tájékoztatóként elmondanám, hogy becslések szerint mintegy 45000 oklevélről van szó. A vállalkozásunk ennek a 45000, valamilyen módon magyar vonatkozású, ún. Hungarica anyagot felvonultató Anjou-kori okleveles produktumnak a regesztaszzerű feldolgozását jelenti. Az eredeti elképzelések szerint, amelyek menetközben természetesen még módosulhatnak, 22 kötetben, lát napvilágot ez az anyag. Ebből huszonegy kötet 1301. január 1-től 1387. március 31-ig tartalmazza e mintegy 45000 oklevelet, és a 22. kötet pedig a facsimilét, vagyis a pecsétképeket és írásmintákat fogja hozni. 1986-tól kezdődött el, egyelőre csak néhány kötetre irányulóan, magának az okleveles anyagnak a számbavétele, elolvasása és regesztázása.

Hogy mikor jelenik meg az első kötet, arra ma még nagyon nehéz válaszolni. Nem kötetek fognak egyben megjelenni, hanem egy-egy kötetet 4-5 füzetben (fasciculus) adunk közre. Ez azt jelenti, hogy a leginkább előrehaladott munkálatú harmadik kötet öt füzetben fog megjelenni. Ez a kötet az 1323–26 közötti okleveles anyagot foglalja magába. Mind a négy év anyaga egy-egy külön fasciculusban jelenik meg, és ehhez járul ötödik füzetként a harmadik kötet mutató anyaga. Ennek a mintegy 500–600 oklevélregesztának az elkészülte 1988 végére várható. Utána még kontroll- és szerkesztési munkák következnek. S csak mindez után, 1990 elejére jelenhet meg az első kötet. Ennek gondozói Blazovich László és Géczy Lajos, a Csongrád Megyei Levéltár munkatársai.

"A." – Hallhatnánk valamit a kötetek szerkezetéről, felépüléséről?

K. Gy. – A kötetek, mint már említettem, évkörök szerint, s az évkörökön belül pedig szigorú időrendben haladnak, hiszen itt már az oklevelek túl-

nyomó többsége keltezett. Beiktattunk két olyan félkötetet, 2 fasciculust a hetedik ill. a huszadik kötethez, amely a Károly Róbert kori ill. a Nagy Lajos kori keltezetlen okleveleket tartalmazza. Természetesen, ahol meg lehet állapítani a keltet, ott a kelet megadásával. Általában azt tűztük ki célul, hogy regesztakiadványt készítünk, és csak viszonylag ritkán kerül sor arra, hogy in extenso, tehát eredetiben adjunk közre oklevelet. A regeszták nyelve magyar lesz, és voltaképpen nagyjából azt a módszert fogjuk követni a regesztázásban, amit Mályusz Elemér követett a Zsigmond-kori Oklevéltárban, azzal a nem lényegtelen különbséggel, hogy míg Mályusz Elemér éles különbséget tett a kiadott és a kiadatlan oklevelek regesztázása között, ti. a kiadott okleveleket néhány szóban összefoglalta, a kiadatlanokat pedig részletesen kivonatolta. Mi úgy tekintjük, hogy merőben esetleges egy-egy oklevél szempontjából az a körülmény, hogy éppen fönnakadt-e korábbi kiadók horgán vagy nem. Tehát mi nem teszünk különbséget a regeszta mélysége vonatkozásában a kiadott és a kiadatlan okleveles anyag között. A magyar nyelvűség mellett szól az a körülmény is, hogy meggyorsíthatja a munkálatokat. Felhasználói köre elsősorban a magyar történelemmel foglalkozó kutatók közül kerül ki. Minden más nyelvre való fordítás nagy idő- és pénztöbbletet jelentene. Az itt természetesen adódó latin nyelvű publikációnak pedig a pénzkérdésén és az időtöbbleten túl személyi feltételei is vannak. Ugyanis nagyon nehéz lenne találni olyan embert, aki ezt az óriási mennyiségű anyagot –ti. a latinból készített magyar nyelvű regesztákat –, visszafordítaná latinra, ráadásul úgy, hogy azok nyelvileg kerek egészet alkossanak.

"A." – Pontosán mekkora időintervallumot dolgoz fel az Oklevéltár?

K. Gy. – 1301. január 1. és 1387. március 31. közötti időt öleli fel, tehát a teljes Anjou-kort foglalja magába. Szorosan kapcsolódik a Zsigmond kori Oklevéltárhoz, amely Zsigmond koronázásával, 1387. március 31-vel kezdődik. Mindössze 14 nap átfedés van az Árpád-korral. III. András ti. 1301. január 14. halt meg, de az évszázad kezdete olyan erős dátum, hogy nyugodtan vállalhatjuk ebből a 14 napból származó, alig néhány oklevélnek a közzétételét is annak érdekében, hogy a 14. század legelső napjától indithassunk.

"A." – Nagy Lajos uralkodása alatt Magyarország Lengyelországgal perszonálunióban volt. Ez hogyan jelentkezik az Oklevéltárban?

K. Gy. – Ebbe az Oklevéltárba csak a szorosan vett magyar anyag kerül bele. Gyakorlatilag a Hungarica elv érvényesül, és a Lengyelországgal kapcsolatos okleveles anyagot csak abban az esetben vesszük be, ha annak valamilyen magyar vonatkozása van. Ha tehát Lajos király Lengyelország számára ad ki egy olyan oklevelet, amelyben a király személyén túl semmilyen magyar vonatkozás nincs, akkor ennek közlésétől eltekintünk. De ha már a méltóságosban

magyar tisztségviselők szerepelnek, vagy magyarországi viszonyokra történik utalás, akkor az oklevélnek az a része, amelyik magyar vonatkozású, regesztázásra kerül. Általában ez a helyzet a szlavón-horvát területek esetében is, és főleg ez a helyzet Dalmácia esetében. A dalmát városoknak ugyanis meglehetősen nagy, szuverén oklevélkiadásuk volt. Ezeket nem tekintjük az Oklevéltár részének, mert nagyon sok az olyan városi jellegű irat, mely perrel, adásvétellel és egyéb más, a városi élettel kapcsolatos jogi aktussal foglalkozik. Csak akkor tüntetjük föl ezeket, ha speciálisan magyar vonatkozásuk van.

"A." – Kik a munka irányítói és résztvevői?

K. Gy. – Összesen 25 munkatársunk van, akik oklevél-regesztázást vállaltak. Nyilvánvaló, hogy az Anjou-kori Oklevéltár ennél szüleesebb bázison épül föl, hiszen több tízen vettek részt a könyvészeti anyag átnézésében. Ők mintegy bedolgozók voltak.

A vállalkozás tulajdonképpeni résztvevői abc rendben a következők: Almási Tibor tud. smts. Szegedről, Blazovich László levéltáros, a Csongrád Megyei Levéltár igazgatója. Dér Terézia adjunktus, JATE Klasszika – Filológia Tanszék. Draskóczy István adjunktus, ELTE Középkori Magyar Történeti Tanszék. Érszegi Géza kandidátus, az Országos Levéltár levéltárosa. Szigetiné Galántai Erzsébet adjunktus, JATE Klasszika – Filológia Tanszék. Gecsényi Lajos, a Győr – Sopron Megyei Levéltár igazgatója, jelenleg magyar levéltári megbízott Bécsben. Géczy Lajos a szegedi levéltár munkatársa. Jánosi Monika budapesti középiskolai tanár. Kordé Zoltán adjunktus, Koszta László TMB ösztöndíjas karunkról. Kovács Zsuzsanna az OL. dolgozója. Köblös József az MTA TTI munkatársa. Körmeny Adrienn kandidátus, a lengyel anyag jó ismerője. Abc rendben magam következem. Kubinyi András, a tört. tud. doktora, az ELTE Régészeti Tanszékének docense. Makk Ferenc docens és Petrovics István adjunktus karunk dolgozója. Püspöki Nagy Péter pozsonyi kutató. Rokay Péter docens az Ujvidéki Egyetem történeti intézetében. Sebők Ferenc tud. smts. karunkon. Solymosi László, az MTA TTI munkatársa. Szegefi László, a JGYTF docense. Szovák Kornél, a Magyarországi Középlatin Szótár munkatársa és Tóth Péter, a Somogy Megyei Levéltár levéltárosa.

Ez a 25 ember vállalkozott arra, hogy ezt a 21+1 kötetet az eredeti elképzelések szerint 2000-ig, de én azt hiszem, hogy a harmadik évezred elejére is átnyúlóan, letegye az asztalra.

"A." – Köszönöm a beszélgetést!

A beszélgetést **PRIBELSZKI JÁNOS** készítette.